

**Dinî ve Felsefî Düşüncede
NİYET KAVRAMI**

İslam Ahlâk Düşüncesi Serisi İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ile İlmi Etüdler Derneği'nin (İLEM) ortaklaşa yürüttükleri İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında ortaya çıkan eserlerin yayımlandığı bir dizidir. Dizide İslam düşüncesinde felsefî ilimler ile dinî ilimlerin kesiştiği noktada yer alan ahlâk bahsini, farklı alanlar ve ekoller içerisinde tartışarak ele alan çalışmalara yer verilmektedir.

Dizide Yer Alan Diğer Kitaplar

Ahlâkın Temeli

İslam Ahlâk Literatürü: Ekoller ve Problemler

Ahlâk Felsefesinin Temel Problemleri: Seçme Metinler

İslam Düşüncesinde Ahlâkî Önergelerin Kaynağı

İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri

Fahreddin er-Râzî'nin Gayeci Ahlâkı

Ahlâk-ı Adudiyye-Ebheri Şerhi

Ahlâk-ı Adudiyye-Kirmani Şerhi

Ahlâk-ı Adudiyye-Müellifi Meçhul Şerh

Ahlâk-ı Adudiyye-Melzemetü'l-Ahlâk

İnsan ve Toplum: Taşköprizâde'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi

İslam Düşüncesinde Sevgi Teorileri

Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki

Ahlâk ve Müeyyide: Ahlâkın Anlamı ve Sınırı Üzerine Konuşmalar

İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı

Seride Yayımlanacak Kitaplar

Klasik İslam Düşüncesinde İnsan Tanımları

Çağdaş Felsefede İnsan Tanımları

Menâhicü's-seniyye-Tahkik ve Tercüme

Dinî ve Felsefî Düşünce

NİYET KAVRAMI

Editör

Ömer Türker-Hacı Bayram Başer

ilem
KİTAPLIĞI

Yayın No.: 1852
İLEM Kütüphane No.: 24
İslam Ahlak Düşüncesi Serisi No.: 15
ISBN : 978-605-320-759-7
© 1. Basım, Kasım 2017

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelyayin.com

DİNİ VE FELSEFİ DÜŞÜNCEDE NİYET KAVRAMI

Editörler: Ömer Türker-Hacı Bayram Başer

Copyright 2017, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Ömer Türker
Yayına Hazırlayan: Kübra Bilgin Tiryaki

Redaksiyon: Kasım Çakırkaya
Sayfa Tasarımı: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertargin
Kapak Resmi: © Stocksnapper - Fotolia.com
Baskı ve Cilt: Sanyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd. Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türker, Ömer., Başer, Hacı Bayram.
Dini ve Felsefi Düşüncede Niyet Kavramı / Ömer Türker-Hacı Bayram Başer
1. Basım, XIV+298 s., 13,5x19,5 mm
Kaynakça ve izin var
ISBN 978-605-320-759-7
1. Niyet 2. İrade 3. Eylem 4. Ahlak

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida, Prefix, TK Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mihriipaşa Cad. No: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleriyüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

İÇİNDEKİLER

Yazarlar Hakkında	vii
Sunuş	ix
Önsöz	xi
Giriş: İslam Düşüncesinde Niyet Kavramı: İrâde, Gaye, İhlâs ve Burhân <i>Ömer Türker</i>	1
Fiillerin Dünya ve Ahirette Karşılık Bulmasını Sağlayan Bir İrade Olarak Niyet: Karâfî'nin <i>el-Ümniyye fî idrâki'n-niyye</i> Adlı Eseri Bağlamında Bir İnceleme <i>Nail Okuyucu</i>	21
Makâsîd Bağlamında Şâtîbî Düşüncesinde Niyet Kavramı <i>Mehmet Erdoğan</i>	65
Teşekkül Dönemi Tasavvuf Metinlerinde Niyet Konusu <i>M. Nedim Tan</i>	117
Gazzâlî'nin Niyet Anlayışı <i>Muhammed Muhdi Gündüz</i>	149
Mutlak ve Sınırlı İrade Arasında Ahlâk: İbnü'l-Arabî Düşüncesinde Niyetin Kapsamı ve Eylemle İlişkisi <i>Hacı Bayram Başer</i>	165

Eş'arî Düşünce'de Niyetin Soykütüğü: İrâdenin Sorunsallaştırılmasında Fahreddin er-Râzî'nin Katkısı <i>Yunus Cengiz</i>	207
Kant'ın Niyeti Neydi? <i>Mehmet Günenç</i>	245
Batı Ahlâk Felsefesinde Niyet ve Niyetsellik <i>Aslı Yazıcı & Sedat Yazıcı</i>	269
Dizin	291

Yazarlar Hakkında

Ömer Türker, 1997’de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2006’da Marmara Üniversitesi’nde “Seyyid Şerif el-Cürcânî’nin Te’vil Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantıkî ve Dilbilimsel Temelleri” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışan Türker ayrıca 2013-2016 yılları arasında İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği’nde sürdürülen İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi’nin de koordinatörüdür.

Nail Okuyucu, 2006 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2014’de aynı üniversitede “Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci” başlıklı çalışmasıyla doktora eğitimini tamamladı. Okuyucu halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku bölümünde öğretim üyesidir.

Mehmet Erdoğan, 1979’da Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi’nden mezun oldu. 1989’da Marmara Üniversitesi’nde “İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi” konulu doktora çalışmasını tamamlayan Erdoğan, halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Muhammed Muhdi Gündüz, 2004 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden mezun oldu. 2017 yılında “Niyet Kavramının Din Eğitimi Açısından İncelenmesi (Gazzâlî Örneği)” konulu doktora

tezini tamamladı. Halen Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Eğitimi Anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

M. Nedim Tan, 2004 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu. "Abdullah Ensârî Herevî'nin Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Sad Meydân'ı" adlı doktora çalışmasını 2013 yılında Marmara Üniversitesi'nde tamamladı. Halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Hacı Bayram Başer, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2006'da mezun oldu. 2015'te İstanbul Üniversitesi'nde "Şeriat-Hakikat İlişkileri Çerçevesinde Sünni Tasavvufun Teşekkül Süreci" konulu doktora çalışmasını tamamlayan Başer, halen Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yunus Cengiz, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1999 yılında mezun oldu. "Kâdî Abdülcebbar'ın Eylem Teorisi" başlıklı doktora çalışmasını 2010 yılında Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. Halen, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Mehmet Günenç, "Kant'ın Tanrı Anlayışı" adlı doktora tezini İstanbul Üniversitesi'nde tamamlayan Günenç, halen İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Aslı Yazıcı, 1997 yılında ODTÜ Felsefe Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlayan Yazıcı, 2005 yılında "An Inquiry Concerning the Place of Emotions in Virtue Ethics (A Comparison Between Aristotle and Kant" adıyla doktorasını aynı üniversitede tamamladı. Yazıcı halen Bartın Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Sedat Yazıcı, Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. 2002 yılında "Justice and Justification: The Argument Against Kantian Subordination of Politics to Morality (The Cases of John Rawls and Jürgen Habermas) adıyla ODTÜ Felsefe Bölümü'nde doktora eğitimini tamamladı. Yazıcı halen Bartın Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Sunuş

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılarken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemizi gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2017 yılı itibariyle beşinci yılını tamamlayacak olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâkî Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâkî önermelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye

dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Ayrıca müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye gelenegini takip edebileceğimiz yedi ayrı şerhi proje içerisinde yayımladık. Böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olduk. Öte yandan proje kapsamında miladi VIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırdık ve iadkatalog.ilke.org.tr adresinde online olarak erişime açtık. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkânına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan Dinî ve Felsefî Düşünce Niyet adlı eser, proje içerisinde 30 Eylül-1 Ekim 2016'da gerçekleştirilen Dinî ve Felsefî Düşünce Niyet Çalıştay'ında yapılan sunumların makalelerinden oluşmaktadır. Niyet ve onunla ilişkili kavramlar etrafında ortaya çıkan meseleleri farklı düşünce geleneklerine atıfla incelemeyi amaçlayan eser, İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi Serisinde daha önce yayımladığımız Ahlâkın Temeli, İslam Ahlâk Literatürü: Ekoller ve Problemler, İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri, İslam Düşüncesinde Ahlâkî Önergelerin Kaynağı, Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki ile Ahlâk ve Müeyyide: Ahlâkın Anlamı ve Sınırı Üzerine Konuşmalar adlı çalışmaların tamamlayıcısı niteliğinde.

Bu vesileyle proje koordinatörü Ömer Türker ve koordinatör yardımcısı Kübra Bilgin Tiryaki'yi; kitabın editörleri Ömer Türker ve Hacı Bayram Başer'i verdikleri emeklerden ötürü tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Dr. Lütfi Sunar
İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği
Yürütme Kurulu Başkanı

Önsöz

Niyet, davranışın meydana gelme sürecinin kilit aşamalarından biri olarak ahlâkın en temel kavramlarından biridir. Dinî ve felsefî düşünce geleneklerinde niyet, eyleme değer katan ve onu anlamlı kılan unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle niyet ve niyetin çeşitli durumları, hem dindarlığın hem ahlâklı olmanın anlamı konusunda belirleyici öneme sahiptir. Buna rağmen niyet konusunun nazari boyutları yeterli derinlikte incelemeye konu olmamıştır.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği'nin (İLEM) ortaklaşa yürüttüğü İslâm Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında, 30 Eylül-1 Ekim 2016'da gerçekleştirilen Dinî ve Felsefî Düşünce Niyet Çalıştayı'nda sunulan çalışmaları bir araya getiren bu eser, insan davranışının doğası konusunda İslam ve Batı düşünce geleneklerinde ortaya çıkmış teori ve yaklaşımları “niyet” konusunu merkeze alarak anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede kitapta yer alan makaleler bilhassa üç hususa odaklanmaktadır. Birincisi, niyetin fiilin oluşumundaki rolü hakkındaki görüş ve teorileri belirlemektir. Niyetin psikolojik izahının incelendiği bu aşamada, herhangi bir fiil yapıldığında fiili gerçekleştirme sürecinde hem niyetin nasıl oluştuğu hem de niyetin fiilin tercihinin katkısı tartışılmaktadır. İkincisi ise fiilin hukukî, dinî ve bilhassa ahlâkî değerinin takdirinde niyetin katkısının ne ve

hangi ölçüde olduğudur. Bu bağlamda değerin niyetle bağlantısı, değerler arasındaki ilişkinin tespitinde niyetin rolünün ne olduğu da tartışılan meselelerdendir. Üçüncüsü ise bir fiilin fâiline verdiği isim ve tanımda niyetin rolüdür. Kuşkusuz bu, hem fiilin belirli bir isimle adlandırılmasında niyetin rolü nedir sorusunun bir başka versiyonudur hem de fiilin değerinin tespitinde niyetin rolünün ne olduğu sorusuyla yakından ilişkilidir.

Kitap biri giriş olmak üzere toplam dokuz makaleden oluşmaktadır. Ömer Türker'in "İslam Düşüncesinde Niyet Kavramı: İrâde, Gaye, İhlâs ve Burhân" başlıklı giriş makalesi, niyet konusunda İslam nazariyatının farklı gelenekleri arasındaki ortak noktalara dikkat çekmesinin yanı sıra, kitaptaki diğer makalelerin işlendiği hususlara dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Hem disiplin odaklı hem de kronolojiyi dikkate alarak sıralanan diğer sekiz makalede okuyucu, gerek İslam düşünce geleneği içerisinde gerekse Batı düşüncesinde niyet konusunu ele alan farklı ekol ya da düşünürlerin yaklaşımlarını bulabilecektir. Nail Okuyucu'nun makalesi, niyet konusuna hasredilmiş en önemli klasik eser niteliğindeki *el-Ümniyye*'yi ve müellifi Karâfî'nin görüşlerini analiz etmiştir. Niyet kavramının çerçevesi, dinî metinlerdeki görünümü ve daha başka alt başlıkları içeren bu yazı, özellikle fıkıh-hadis-tefsir geleneği özelinde niyet konusuna dair bütüncül bir bakış sunmaktadır. Mehmet Erdoğan'ın Şâtıbî'nin niyet görüşünü anlattığı makalesi de "fıkıh" merkezli bakış açısının bir tamamlayıcısı olarak, Okuyucu'nun makalesinden sonraya konulmuştur. İnsan davranışının mühim bir aşamasını teşkil eden niyet konusu, her dönemde mutasavvıfların da gündeminde olmuştur. M. Nedim Tan'ın erken dönem mutasavvıflarının niyet konusunda dağınık halde bulunan görüşlerini ele aldığı makalesi bu hususta önemli bir boşluğu doldurmuş olmaktadır. Hicri altıncı asra kadar yaşayan mutasavvıfların niyet merkezli düşüncelerinin neticelerini takip edebileceğimiz en önemli isim ise kuşkusuz, Gazzâlî'dir. Muhammed Muhdi Gündüz'ün Gazzâlî'de niyet konusunu işlediği

çalışması konunun sadece dinî-tasavvufî boyutunu değil; aynı zamanda eğitim düşüncesi boyutunu da ortaya koymaktadır. İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinde niyet konusunun ortaya konulması, mutasavvıfların konu hakkındaki görüşlerini anlamak bakımından son derece elzemdi. Hacı Bayram Başer'in İbnü'l-Arabî'de niyet konusunu ele aldığı makalesi bu bakımdan Tan'ın ve Gündüz'ün makalelerinin bir tamamlayıcısı addedilebilir. Yunus Cengiz'in makalesi isegenelde İslam nazari mirası içerisinde özelde ise Eş'arî gelenekte niyet odaklı tartışmaların kapsamlı bir tahlilini bu kez Fahreddin er-Râzî'yi merkeze alarak işlemektedir. Daha sonra gelen iki makale ise Batı düşünce geleneğinde niyet konusunun nasıl ele alındığını tartışmaktadır. Mehmet Günenç, düşünce tarihinin köşe taşlarından Kant'ın yaklaşımlarına odaklanırken; Aslı Yazıcı ve Sedat Yazıcı'nın makalesi bir bütün olarak Batılı ahlâk felsefecilerinin görüşlerini ele almaktadır. Makalelerin ardından verilen kaynakça kısımları okuyucular için ileri okuma tavsiyeleri niteliği de taşımaktadır. Konuyla ilgili son derece kapsamlı birkaç eserin kullanıldığı Mehmet Erdoğan'ın makalesinin kaynakça kısmı ise ayrıca belirtilmemiştir.

Bu vesileyle kitapta yer alan makalelerin yazarlarına teşekkür ederiz. Dinî ve Felsefî Düşüncede Niyet Çalıştayı'nda Molla Sadra'nın niyet hakkındaki görüşlerine dair bir sunum gerçekleştiren Sümeyye Parıldar'a da ayrıca teşekkür ederiz. İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında yapılan çalıştay ve ardından hazırlanan bu kitap için desteklerini esirgemeyen İLKE ve İLEM dernekleri yetkililerine de bilhassa şükranlarımızı ifade ederiz. Kitabın hepimiz için insan davranışlarını daha iyi anlamaya yönelik bir katkı sağlaması ümidiyle...

Ömer Türker-Hacı Bayram Başer